

Τέσσερα νυχτικά,
τέσσερα σεντόνια,
τέσσερα μεσοφόρια,

τέσσερα, τέλος πάντων, απ' όλα. Κι αυτό το προικιό της θυγατέρας της, καμωμένο, ένα νήμα σήμερα, ένα νήμα αύριο, με την υπομονή μιας αράχνης, δεν κουραζόταν να το δείχνει στις γειτόνισσες.

— Πράγματα της φτωχολογιάς αλλά καθαρά.

Μ' αυτά τα φουκαριάρικα χέρια, τα ξασπρισμένα και γδαρμένα, που γνώριζαν κάθε κούραση, έβγαζε σιγά σιγά, σα ν' άγγιζε τον αγιασμένο άρτο της Μετάληψης, από το παλιό από ξύλο ελάτης μπαούλο που, μακρύ και στενό καθώς ήταν, έμοιαζε με φέρετρο, κομμάτι κομμάτι τα όμορφα ασπρόρουχα, τα φορέματα και τα μάλλινα πανωφόρια. Εκείνο του γάμου ήταν με κεντημένα τελειώματα και μεταξωτά κρόσσια ως το έδαφος. Τ' άλλα τρία ήσαν μάλλινα επίσης, αλλά περισσότερο λιτά. Τα τοποθετούσε όλα σε κοινή θέα πάνω στο κρεβάτι, επαναλαμβάνοντας, σεμνή και γελαστή: «πράγματα της φτωχολογιάς» – κι από χαρά έτρεμαν τα χέρια κι η φωνή της.

— Βρέθηκα εντελώς μόνη μου — έλεγε. — Όλα καμωμένα μ' αυτά τα χέρια, που πια δεν τα νιώθω. Εγώ κάτω απ' την βροχή, εγώ κάτω απ' τον ήλιο. Να πλένω στο ποτάμι και στη βρύση. Να ξεφλουδίζω μύγδαλα και να μαζώνω ελιές, εδώ κι εκεί στις εξοχές. Να κάνω τη δούλα και την πλύστρα... Δεν πειράζει. Ο Θεός, που 'χει λογαριασμένα τα δάκρυά μου και ξέρει την ζωή μου, μου 'δωσε δύναμη κι υγεία. Τόσα έχω καμωμένα και τα κατάφερα. Τώρα μπορώ να πεθάνω. Σ' αυτόν τον άγιο άνθρωπο που με περιμένει απ' εκεί, αν με ρωτήσει για την κόρη μας, θα μπορώ να του πω: «Μείνε ήσυχος, καημένε. Μην το σκέφτεσαι. Την κόρη σου καλά την άφησα. Αναποδιές δεν θα υπομείνει. Υπέμεινα εγώ πολλές για εκείνη...». Κλαίω από χαρά, μην νοιάζεστε...

Και σκούπιζε τα δάκρυά της η μάμα Αντό* με την άκρη του μαύρου μαντηλιού που φορούσε στο κεφάλι, δεμένο κάτω από το πηγούνι.

Σχεδόν δεν φαινόταν πια ο εαυτός της εκείνη τη μέρα, έτσι καλοντυμένη που ήταν κι έκανε περίεργη εντύπωση να την ακούς να μιλάει όπως πάντοτε.

Οι γειτόνισσες συναγωνίζονταν μεταξύ τους σε επαίλους και συμπόνιες. Αλλά η κόρη, η Μαρία-Στέλλα, που είχε ήδη φορέσει το γκριζο σατέν

* Συντομευμένη μορφή του ονόματος Αντοπία.

ΠΡΩΤΗ ΝΥΧΤΑ

νυφικό (ένα κομψοτέχνημα!) και το μεταξένιο γαλάζιο φουλάρι στο λαιμό, σε μια γωνιά στο δωματιάκι, που ήταν στολισμένο με τον καλύτερο τρόπο για το γεγονός της ημέρας, βλέποντας να κλαίει η μάνα, ξέσπασε κι αυτή σε λυγμούς.

— Μαρίαστέ', Μαρίαστέ', τι κάνεις;

Οι γειτόνισσες ήσαν όλες γύρω της, ανήσυχες, καθεμία λέγοντας τα δικά της.

— Μα! Τι κάνεις; Πρέπει να είσαι χαρούμενη! Δεν κλαίμε σήμερα... Ξέρεις πώς το λένε; Εκατό λίρες μελαγχολίας δεν πληρώνουν το χρέος μιας δεκάρας.

— Σκέφτομαι τον πατέρα μου! — είπε η Μαρία-Στέλλα, με το πρόσωπό της κρυμμένο στα χέρια της.

Αδικοχαμένος, πριν από επτά χρόνια! Τελώνης του λιμανιού, έβγαινε με τις φαρόβαρκες τα βράδια, σε περιπολία. Μία θυελλώδη νύχτα, μανουβράροντας μ' αντίθετο άνεμο κοντά στις Δύο Ριβιέρες, η φαρόβαρκά του αναποδογύρισε και μετά εξαφανίστηκε, με τους τρεις ανθρώπους που την κυβερνούσαν.

Ήταν ακόμα ζωντανή σ' όλους τους ανθρώπους της θάλασσας η μνήμη αυτού του ναυαγίου. Και θυμόντουσαν ότι η Μαρία-Στέλλα, έτρεξε με τη μητέρα της, ουρλιάζοντας κι οι δυο, με τα χέρια τους σηκωμένα, μεταξύ του αέρα και των σταγόνων των

μεγάλων κυμάτων, στην αρχή του κυματοθραύστη του νέου λιμανιού, στον οποίο ήσαν τραβηγμένα τα πτώματα των τριών πνιγμένων, μετά από δυο ημέρες απελπισμένων ερευνών, κι αντί να γονατίσει στο πτώμα του πατέρα της, είχε μείνει σαν πετρωμένη μπροστά σ' ένα άλλο πτώμα, μουρμουρίζοντας με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος.

— Αχ! Αγάπη μου! Αγάπη μου! Αχ, πώς κατάντησες...

Η Μάμα Αντό', οι συγγενείς του πνιγμένου νέου, οι άνθρωποι που έτρεξαν να βοηθήσουν κοκάλωσαν μ' αυτή την αναπάντεχη αποκάλυψη. Κι η μητέρα του πνιγμένου, που ονομαζόταν Τίνο Σπάρτι (πραγματικά χρυσό παιδί, ο έρμος!) ακούγοντάς την να μιλάει έτσι άπλωσε τα χέρια της, την αγκάλιασε αμέσως και την έσφιξε, μπροστά σε όλους, δυνατά στην καρδιά της, σαν για να την κάνει δική της, δική της και δική του, του νεκρού γιου, καλώντας την με δυνατή φωνή:

—Κόρη μου! Κόρη μου!

Γι' αυτό τώρα οι γειτόνισσες, ακούγοντας την Μαρία-Στέλλα να λέει, «σκέφτομαι τον πατέρα μου», ανταλλάσσουν βλέμματα με νόημα, συμπωνώντας την σιωπηλά. Όχι, όχι δεν έκλαιγε για τον πατέρα, το καημένο το κορίτσι. Ή έκλαιγε ίσως, ναι, σκεπτόμενη πως ο πατέρας, αν ζούσε, δεν θα είχε δεχτεί για εκείνη αυτή την συμφωνία, που

στην μητέρα, στις άθλιες συνθήκες που είχε βρεθεί, φαινόταν τώρα μια καλή τύχη.

Πόσο θα έπρεπε να είχε προσπαθήσει η Μάμα Αντό' για να κάμψει την αδιαλλαξία της κόρης της!

— Με βλέπεις; Είμαι γερασμένη πια — περισσότερο απ' το θάνατο παρά απ' τη ζωή. Τι ελπίζεις; Τι θα κάνεις μοναχή σου αύριο, χωρίς βοήθεια, στη μέση ενός δρόμου;

Ναι! Η μητέρα είχε δίκιο. Μα εντελώς διαφορετικά τα εκτιμούσε εκείνη, η Μαρία-Στέλλα, από την πλευρά της. Άξιος άνθρωπος αυτός ο δον Λουίτζι Κήρυκο, που ήθελε να της δώσει για σύζυγο, -δεν το αρνιόταν- μα ήταν σχεδόν γέρος κι επιπλέον χήρος. Ξαναπαντευτόταν ο καημενούλης, περισσότερο από ανάγκη παρά από αγάπη, μόλις έναν χρόνο μετά από την χηρεία του, γιατί εκεί πάνω είχε ανάγκη από μια γυναίκα, που θα του φροντίζει το σπίτι και θα του μαγειρεύει το βράδυ. Γι' αυτό ξαναπαντρευόταν.

— Ε, και τι σε νοιάζει; της είχε απαντήσει η μητέρα της. — Αυτό αντιθέτως πρέπει να σε ανακουφίζει. Σκέφτεται σαν λογικός άντρας. Γέρος; Δεν είναι ακόμη ούτε σαράντα χρονών. Δεν θα σου λείψει τίποτε. Έχει ένα σταθερό μισθό, μια καλή δουλειά. Πέντε λίρες την ημέρα. Μια περιουσία!

— Α, ναι, ωραία δουλειά! Ωραία δουλειά!

Η Μάμα Αντό' το είχε καταλάβει απ' την αρχή.

Στο είδος της δουλειάς του Κήρυκου. Εδώ ήταν το πρόβλημα.

Και μια όμορφη μέρα του Μαΐου είχε προσκαλέσει —εκείνη η δόλια— μερικές γειτόνισσες σε μια εκδρομή εκεί πάνω, στο ύψωμα, που δέσποζε πάνω από το χωριό.

Ο δον Λουίτζι Κήρυκο, από την καγκελόπορτα του μικρού λευκού κοιμητηρίου, που ξεπροβάλλει εκεί επάνω, πάνω από το χωριό, με την θάλασσα μπροστά και την ύπαιθρο πίσω, αντιλαμβανόμενος την συντροφιά των γυναικών τις προσκάλεσε να έλθουν μέσα.

— Βλέπεις; Τι είν' αυτό; Μοιάζει μ' έναν κήπο με πολλά λουλούδια... — είπε η Μάμα Αντό' στην Μαρία-Στέλλα, μετά την επίσκεψη στο κοιμητήριο. Λουλούδια που ποτέ δεν μαραίνονται. Κι εδώ, ολόγυρα, εξοχή. Εάν βγάλεις λίγο το κεφάλι από την καγκελόπορτα, βλέπεις όλο το χωριό στα πόδια σου, ακούς την φασαρία, τις φωνές... Κι είδες τι ωραίο, άσπρο, καθαρό κι ευάερο δωμάτιο; Κλείνεις πόρτα και παράθυρο το βράδυ. Ανάβεις το φως. Κι είσαι στο σπίτι σου. Ένα σπίτι όπως όλα. Τι σκέφτεσαι;

Κι οι γειτόνισσες, από την δική τους μεριά:

— Αφού το ξέρεις! Και μετά όλα είναι συνήθεια. Θα δεις. Ύστερα από δυο μέρες, δεν θα σου κάνει πια εντύπωση. Οι νεκροί, κατά τα λοιπά, κόρη, δεν

ζημιώνουν. Από τους ζωντανούς πρέπει να φυλάγεται. Και εσύ που 'σαι μικρότερη απ' εμάς, θα μας έχεις όλες, μια προς μια, εδώ. Ετούτο είναι το μεγάλο σπίτι μας, κι εσύ θα είσαι η νοικοκυρά και ο καλός του φύλακας.

Αυτή η επίσκεψη εκεί πάνω, την όμορφη μαγική μέρα, έμεινε στην ψυχή της Μαρίας-Στέλλας σαν ένα παρήγορο όραμα, κατά τη διάρκεια του εντεκάμηνου αρραβώνα: αυτήν ανακαλούσε με την σκέψη της τις ώρες της αποκαρδίωσης, ιδιαίτερα όταν βράδιαζε, όταν η ψυχή σκοτεινίαζε κι έτρεμε από φόβο.

Σχούπιζε ακόμη τα δάκρυα, όταν ο δον Λουίτζι Κήρυκο παρουσιάστηκε, στην πόρτα με δύο μεγάλα κουτιά γλυκά, σχεδόν αγνώριστος.

— Παναγία μου! — φώναξε η Μάμα Αντό'. — Πώς γίνατε έτσι καλέ μου άνθρωπε;

— Εγώ; Αχ ναι... Η γενειάδα... — απάντησε ο δον Λουίτζι μ' ένα άχαρο χαμόγελο που του έτρεμε χαμένο στα φαρδιά και χλωμά γυμνά χείλη.

Αλλά δεν ήταν μονάχα ξυρισμένος ο δον Λουίτζι: ήταν όλος ξεπετσιασμένος. Τόσο δασύτριχη και δυνατή είχε ριζώσει η γενειάδα σε αυτά τα λειψά μάγουλα, που η απουσία της τώρα του έδινε την όψη ενός γδαρμένου γεροτράγου.

— Εγώ, εγώ, εγώ τον ξύρισα, — βιάστηκε ν' ανα-

κατευθεί, φτάνοντας ξαφνικά αναψοκοκκινισμένη η δόνα Νέλα, η εύσωμη κι όλο πάθος αδελφή του γαμπρού.

Βαστούσε μερικά μπουκάλια κάτω από σάλι της και εισερχόμενη φάνηκε ότι θα καταλάμβανε όλο αυτό το μικρό δωμάτιο, μ' εκείνο το μεταξωτό, πράσινο σαν μπιζέλι, ένδυμα, που θρόιζε σαν σιντριβάνι.

Την ακολουθούσε ο σύζυγός της, λεπτός όπως ο δον Λουίτζι, λιγομίλητος και κακοδιάθετος.

— Έκανα άσχημα; συνέχισε εκείνη, βγάζοντας το σάλι της. — Πρέπει να το πει η νύφη. — Πού είναι; Κοίτα, Λουίτζι. Σου το 'λεγα εγώ. Κλαίει... Έχεις δίχιο κορίτσι μου. Αργήσαμε πολύ. Εξαιτίας του, του Λουίτζι. «Να το ξυρίσω ή να μην το ξυρίσω;». Δυο ώρες για να το αποφασίσει! Για πες, δεν σου φαίνεται πιο νέος έτσι; Μ' αυτή την λευκή επιδερμίδα, την μέρα του γάμου.

— Θα τα ξαναφήσω τα γένια — είπε ο Κήρυκος διακόπτοντας την αδερφή του και κοιτάζοντας θλιμμένος την νεαρή νύφη. — Φαίνομαι το ίδιο γέρος κι επιπλέον περισσότερο άσχημος.

— Ο άντρας είναι άντρας, γαιδουράκο, και δεν είναι ούτε όμορφος ούτε άσχημος! — απεφάνθη τότε η εκνευρισμένη αδελφή. — Κοίτα εν τω μεταξύ: το νέο κοστούμι! Το πρωτόφορεςες τώρα. Κρίμα! Ήδη το λέρωσες!

Κι άρχισε να του τινάζει τα μανίκια για να φύγει η ζάχαρη από τα γλυκά που αυτός ακόμη κρατούσε στα δυο κουτιά.

Ήταν ήδη αργά. Έπρεπε να πάνε πρώτα στο Δημαρχείο, για να μην περιμένει ο Σύμβουλος, μετά στην Εκκλησία. Κι η γιορτούλα έπρεπε να ολοκληρωθεί πριν από το βράδυ. Ο δον Λουίτζι, γεμάτος ζήλο για τον ρόλο του, τακτοποιούσε τα πάντα, όντας σ' αναμμένα κάρβουνα, εξαιτίας της ανακατώστρας και φασαριόζας αδερφής του, ιδίως μετά το γεύμα και την άφθονη οινοποσία.

— Μας χρειάζονται τα όργανα! Ακούστηκε ποτέ γάμος χωρίς όργανα; Πρέπει να χορέψουμε! Κανονίστε να έρθει ο τυφλός Ισίδωρος... Κιθάρες και μαντολίνα!

Φώναζε τόσο που ο αδερφός έπρεπε να την παραμερίσει.

— Κόφ' το Νέλα, κόφ' το. Θα έπρεπε να είχες καταλάβει ότι δεν θέλω τόσο σαματά.

Η αδελφή του τον κοίταξε με γουρλωμένα μάτια.

— Πώς κι έτσι; Γιατί;

Ο δον Λουίτζι σκυθρώπιασε κι αναστέναξε βαθιά:

— Σκέψου ότι είναι μόλις ένας χρόνος από τότε που εκείνη η καημενούλα...

— Το σκέφτεσαι ακόμη, αλήθεια; τον διέκοψε η Νέλα μ' ένα χαχανητό. — Αφού ξαναπαντρεύεσαι!

Ω, καημένη Νουντσιάτα!

— Ξαναπαντρεύομαι —είπε ο δον Λουίτζι, μισοκλείνοντας τα μάτια και χλομιάζοντας,— αλλά δεν θέλω ούτε μουσικές ούτε χορούς. Έχω τελείως άλλο μαράζι στην καρδιά μου.

Κι όταν του φάνηκε ότι η ημέρα έδυε, παρακάλεσε την πεθερά να κανονίσει τα πάντα για την αναχώρηση.

— Το ξέρετε, πρέπει να χτυπήσω την καμπάνα για τον εσπερινό εκεί πάνω.

Πριν αφήσει το σπίτι, η Μαρία-Στέλλα, γραπωμένη στο λαιμό της μητέρας της, ξέσπασε εκ νέου σε κλάματα, σε κλάματα που φαινόταν ότι δεν θα σταματούσαν. Δεν ήθελε, δεν ήθελε να πάει εκεί πάνω, μόνη και μαζί του...

— Θα σε συνοδεύσουμε όλοι εμείς, μην κλαις, — την παρηγορούσε η μητέρα. — Μην κλαις, χαζούλα.

Αλλά έκλαιγε κι εκείνη, έκλαιγαν και πολλές άλλες γειτόνισσες.

— Πικρό ξεκίνημα.

Μόνο η δόνα Νέλα, η αδελφή του Κήρυκου, αναφοκοκκινισμένη όσο ποτέ, δεν ήταν συγκινημένη. Έλεγε ότι είχε παραστεί σε δώδεκα γάμους και ότι τα δάκρυα στο τέλος, όπως τα κουφέτα, ποτέ δεν έλειψαν.

— Κλαίει η κόρη στον αποχωρισμό της μάνας.

Κλαίει η μάνα στον αποχωρισμό της κόρης. Το ξέρουμε! Άλλο ένα ξέχειλο κρασοπότηρο να μαλακώσει η συγκίνηση και φύγαμε, γιατί ο Λουίτζι βιάζεται.

Ξεκίνησαν. Φαινόταν σαν κηδεία, παρά σαν γαμήλια πομπή. Και βλέποντάς τους να περνούν ο κόσμος, βγαίνοντας στις πόρτες και στα παράθυρα ή σταματώντας στον δρόμο, αναστέναζε. — Καημένη νύφη.

Εκεί πάνω, στο μικρό πλάτωμα μπροστά από την καγκελόπορτα, οι καλεσμένοι κοντοστέκονταν λίγο πριν αποχωρήσουν, για να μεταπείσουν την Μαρία-Στέλλα να σφίξει την καρδιά της. Ο ήλιος έδυε κι ο ουρανός ήταν όλος κόκκινος, της φωτιάς, κι η θάλασσα κάτω φαινόταν πυρακτωμένη. Από το χωριό, που βρίσκονταν πιο χαμηλά, ανέβαινε μια ασταμάτητη φασαρία, δυσδιάκριτη, σαν μια μακρινή αναταραχή, κι αυτά τα κύματα των καβγατζιδικών φωνών έσβηναν σιγά σιγά έναντι του λευκού, ακατέργαστου τοίχου, που περιέβαλε το χαμένο στην σιωπή νεκροταφείο.

Ο αέρινος, διάφανος ήχος της καμπάνας, που χτύπησε ο δον Λουίτζι για ν' αναγγείλει τον Εσπερινό, ήταν σαν το σήμα για την αναχώρηση των καλεσμένων. Σε όλους, στο άκουσμα της καμπάνας, φάνηκε πιότερο λευκός εκείνος ο τοίχος του κοιμη-

τηρίου. Ίσως γιατί η ατμόσφαιρα έγινε περισσότερο σκοτεινή. Έπρεπε να φύγουν για να μην αργήσουν. Κι όλοι ξεκίνησαν ν' αναχωρούν, με πολλές ευχές στην νύφη.

Έμειναν με τη αποσβολωμένη και παγωμένη Μαρία-Στέλλα η μητέρα της και δύο από τις πιο στενές φίλες της. Ψηλά, τα σύννεφα, που ήταν πριν φλογισμένα, τώρα σκούρησαν, όπως ο καπνός.

— Θέλετε να περάσετε; είπε ο δον Λουίτζι στις γυναίκες, από το κατώφλι της εξώπορτας.

Αλλά αμέσως η Μάμα Αντό' με το ένα χέρι του έκανε νόημα να σιωπήσει και να περιμένει. Η Μαρία-Στέλλα έκλαιγε, εκλιπαρώντας την μέσα στα δάκρυά της να την ξαναπάρει κάτω στο χωριό μαζί της.

— Για το Θεό! Για το Θεό!

Δεν φώναζε. Της το έλεγε έτσι σιγά και με τόσο τρεμάμενη φωνή, που η κακομοίρα η μάνα ένιωθε να της ξεριζώνουν την καρδιά. Το τρέμουλο της κόρης —εκείνη το καταλάβαινε— ήταν επειδή από την καγκελόπορτα είχε διακρίνει το εσωτερικό του νεκροταφείου, όλους εκείνους εκεί τους σταυρούς, που πάνω τους έπεφτε η σκιά της νύχτας.

Ο δον Λουίτζι πήγε ν' ανάψει το φως στην καμαρούλα, στα αριστερά της εισόδου. Έριξε μια ματιά γύρω για να δει αν όλα ήσαν τακτοποιημένα, και δεν ήταν σίγουρος αν έπρεπε να εισέλθει ή να πε-

ριμένει να πειστεί από την μάνα της η νύφη για να μπει.

Καταλάβαινε και συνέπασχε. Είχε συνείδηση ότι το θλιμμένο, γερασμένο κι άσχημο πρόσωπό του δεν μπορούσε να εμπνεύσει στη νύφη, ούτε στοργή ούτε εμπιστοσύνη. Ένοιωθε κι αυτός την καρδιά του γεμάτη δάκρυα.

Μόλις εχθές το βράδυ είχε πέσει στα γόνατα κι έκλαιγε σαν παιδί μπροστά σ' έναν μικρό σταυρό του ίδιου αυτού κοιμητηρίου, για να πάρει την άδεια από την πρώτη του σύζυγο. Δεν έπρεπε να την σκέφτεται πια. Τώρα θ' άνηκε εξ ολοκλήρου, πατέρας και σύζυγος μαζί, σ' αυτή την άλλη. Αλλά οι νέες φροντίδες για τη νύφη δεν θα τον έκαναν να παραμελήσει αυτές που εδώ και πολλά χρόνια πρόσφερε μ' αγάπη σ' όλους εκείνους, φίλους ή αγνώστους, που κοιμόντουσαν εκεί πάνω, υπό την επίβλεψή του.

Το είχε υποσχεθεί χθες το βράδυ, στην βραδινή του βόλτα, σ' όλα τα μνήματα.

Στο τέλος, η Μαρία-Στέλλα πείστηκε να εισέλθει. Η μητέρα έκλεισε αμέσως την πόρτα, σχεδόν για ν' απομονώσει την κόρη της στην οικειότητα του δωματίου, αφήνοντας έξω τον φόβο του τόπου. Και, πράγματι, η θέα των οικείων αντικειμένων έμοιαζε ν' ανακουφίζει αρκετά τη Μαρία-Στέλλα.

— Εμπρός, βγάλε το σάλι — είπε η Μάμα Αυτό'.

Περίμενε, σου το βγάζω εγώ. Τώρα είσαι στο σπίτι σου...

— Η νοικοκυρά — πρόσθεσε ντροπαλά ο δον Λουίτζι, μ' ένα χαμόγελο μελαγχολικό και στοργικό.

— Τ' άκουσες; — δευτέρωσε η Μάμα Αντό' για να ενθαρρύνει τον γαμπρό να πει περισσότερα.

— Νοικοκυρά δική μου και των πάντων — συνέχισε ο δον Λουίτζι. Πρέπει ήδη να το ξέρει. Εδώ θα 'χει έναν που θα την σέβεται και θα την αγαπά, όπως η ίδια η μάνα της. Και δεν πρέπει να φοβάται τίποτα.

— Τίποτα, τίποτα, το ξέρει! — πίεζε η μάνα. — Τι είναι δα καμιά παιδούλα; Τι φόβος! Αυτή θ' αρχίσει τις δουλειές τώρα... Είν' αλήθεια; Έτσι δεν είναι;

Η Μαρία-Στέλλα ένευσε πολλές φορές με το κεφάλι, επιβεβαιώνοντας. Αλλά μόλις η Μάμα Αντό' κι οι δύο γειτόνισσες κίνησαν να φύγουν, ξέσπασε σε κλάματα και ξανά, γραπώθηκε πάλι στο λαιμό της μητέρας. Εκείνη, γλυκά αλλά αποφασιστικά, έλυσε τα μπράτσα της κόρης της, της έκανε τις τελευταίες υποδείξεις, να έχει εμπιστοσύνη στον γαμπρό και στον Θεό, κι έφυγε με τις γειτόνισσες κλαίγοντας κι η ίδια.

Η Μαρία-Στέλλα έμεινε κοντά στην πόρτα, που η μητέρα της, βγαίνοντας, είχε αφήσει μισάνοιχτη και με τα χέρια στο πρόσωπο προσπαθούσε να κατα-

πνίξει τους ασταμάτητους λυγμούς, όταν ένα φύσημα του αέρα άνοιξε αθόρυβα λίγο ακόμη εκείνη την πόρτα.

Με τα χέρια ακόμη στο πρόσωπό της αυτή δεν το αντιλήφθηκε. Αντιθέτως της φάνηκε —ποιος ξέρει γιατί— ότι ξαφνικά άνοιξε μέσα της ένα ευχάριστο κενό, όπως στα όνειρα. Άκουσε ένα μακρινό τρεμουλιαστό συνεχές τιτίβισμα των γρύλλων, ένιωσε τη δροσερή και μεθυστική μοσκοβολιά των λουλουδιών. Κατέβασε τα χέρια από τα μάτια. Διέκρινε στο κοιμητήριο ένα φέγγος, περισσότερο κι από της αυγής, που φαινόταν ότι σαγήνευε κάθε πράγμα, εκεί ακίνητο και σαφές.

Ο δον Λουίτζι έσπευσε να κλείσει την πόρτα. Αλλά τότε, αμέσως, η Μαρία-Στέλλα ανατριχιάζοντας και μαζεμένη στην γωνία μεταξύ πόρτας και τοίχου, του φώναξε:

— Για το Θεό, μην με αγγίζετε!

Ο δον Λουίτζι, πληγωμένος από αυτή την ενστικτώδη αποστροφή, κοκάλωσε.

— Δεν θα σ' άγγιζα — είπε. — Ήθελα να κλείσω την πόρτα.

— Όχι, όχι, αντιγύρισε αμέσως η Μαρία-Στέλλα, για να τον κρατήσει μακριά. — Αφήστε την ανοιχτή. Δεν φοβάμαι!

Και τότε;..., ψέλλισε αποκαρδιωμένος ο δον Λουίτζι.

Στη σιωπή, μέσω της μισάνοιχτης πόρτας, έφτανε το μακρινό τραγούδι ενός χωρικού, που επέστρεφε ξέγνοιαστος από τον αγρό, εκεί πάνω, κάτω από το φεγγάρι, μέσα στην δροσιά που ήταν ολόκληρη εμποτισμένη από την μυρωδιά των προ ολίγου θερισμένων πράσινων άχυρων.

— Αν μου επιτρέπεις να περάσω —είπε βαθιά πικραμένος ο απελπισμένος δον Λουίτζι,— πάω να κλείσω την εξώθυρα, που έμεινε ανοιχτή.

Η Μαρία-Στέλλα δεν κινήθηκε από τη γωνία όπου ήταν στριμωγμένη. Ο Λουίτζι Κήρυχο πήγε αργά να κλείσει την εξώθυρα. Ήταν έτοιμος να επιστρέψει, όταν την είδε σαν παλαβωμένη να έρχεται ξαφνικά κοντά του.

— Πού είναι, πού είναι ο πατέρας μου; Πείτε το μου! Θέλω να πάω στον πατέρα μου.

— Γιατί όχι; Εδώ είμαι εγώ. Σωστό είναι. Θα σε οδηγήσω, —της απάντησε μελαγχολικά εκείνος. — Κάθε βράδυ, κάνω ένα γύρω πριν πάω για ύπνο. Υποχρέωσή μου. Απόψε το βράδυ δεν τον έκανα για σένα. Πάμε. Δεν χρειάζεται φαναράκι. Υπάρχει το φανάρι του ουρανού.

Και πήγαν προς τα χαλικόστρωτα δρομάκια, ανάμεσα στις πρασιές με τις ανθισμένες λεβάντες.

Χτυπούσαν στο μάτι, λευκοί ολόγυρα, στο φως του φεγγαριού, οι τάφοι των ευγενών, και μαύροι κατά γης, με την σκιά τους στην μια πλευρά σαν να

είναι ξαπλωμένοι, οι σιδερένιοι σταυροί των φτωχών.

Περισσότερο ευκρινές, περισσότερο ξεκάθαρο ερχόταν από τους κοντινούς αγρούς το τρεμουλιαστό τραγούδι των γρύλλων κι, από μακριά, ο συνεχής παφλασμός της θάλασσας.

— Εδώ, — είπε ο Κήρυκος, δείχνοντας έναν χαμηλό, χωριάτικο τάφο, πάνω στον οποίο ήταν χτισμένη μια πλάκα που θύμιζε το ναυάγιο και τα τρία θύματα του καθήκοντος. — Είναι κι ο Σπάρτι, — πρόσθεσε, βλέποντας την Μαρία-Στέλλα να γονατίζει μ' αναφιλητά μπροστά τον τάφο. — Εσύ κλάψε εδώ... Εγώ θα πάω πιο κει. Όχι πολύ μακριά...

Το φεγγάρι κοίταζε από τον ουρανό το μικρό κοιμητήριο στο ψήλωμα. Μόνο αυτό είδε αυτές τις δύο μαύρες σκιές, εκείνη την γλυκιά νύχτα του Απριλίου, στο κίτρινο λιθόστρωτο μονοπάτι, κοντά στους δυο τάφους.

Ο δον Λουίτζι, έγειρε στο μνήμα της πρώτης του γυναίκας κλαίγοντας με λυγμούς.

— Νούντσια, Νούντσια, μ' ακούς;